

VƏTƏN VƏ MİLLƏT FƏDAISI

Rəna Kazım qızı Hüseynova

ADPU Şamaxı filialı

rena.huseynova@gmail.com

Xülasə

XX əsrin mürəkkəb ədəbi-tarixi və ictimai-siyasi şəraitində bütün zəkasını və enerjisini doğma xalqının mədəni tərəqqisinə, mənəvi və fiziki sağlamlığı uğrunda mübarizəyə həsr edərək şəxsi həyatını ictimai məsləkə, əqidəyə çevirib inamla "məsləkim tərcümeyi-halımdır" deyə bilən Abbas Səhhət Azərbaycan ədəbiyyatının orijinal, sayılıb-seçilən simalarındandır. Yaşadığı dövrün bədii fikir tarixində istedadlı şair, poetik tərcümələr, elmi-publisistik məqalələr müəllifi, şeir nəzəriyyəçisi, Yaxın və Orta Şərqdə yeni tipli poeziyanın banisi - dahi Mirzə Ələkbər Sabirin ən yaxın dostu və ilk bioqrafı, nəhayət, bütün qüvvəsini yaşadığı şəhərdə əhalinin sağlamlığı və savadlanması yolunda sərf edən fədakar həkim və yorulmaz müəllim kimi A.Səhhət dərin sevgi, sonsuz məhəbbət hədəfidir. Bu sevgini o, çoxtərəfli yaradıcılıq fəaliyyətindən başqa, həm də bənzərsiz tərcümeyi-halı, təkrarsız ömür yolu, böyük şəxsiyyəti, vətəndaş qeyrəti ilə qazanmışdır. Mərhum ədəbiyyatşünas, akademik Kamal Talıbzadə doğru deyirdi ki, Səhhətin yığcam tərcümeyi-halı onun vətəndaş və şair ideallarının aynasıdır.

Açar sözlər: Vətən, şair, Şamaxı, Şərq, məktəb.

Summary

In the complex literary-historical and social-political conditions of the 20th century, Abbas Sahhat, devoting all his intelligence and energy to the cultural progress of his native people, to the struggle for his spiritual and physical health, turned his personal life into a public institution and belief and could confidently say "my profession is my biography", the original, is one of the distinguished faces. The closest friend and first biographer of the genius Mirza Alekber Sabir, the talented poet, author of poetic translations, scientific and journalistic articles, poetry theorist, founder of a new type of poetry in the Near and Middle East - the genius Mirza Alekbar Sabir, and finally the health and education of the population in the city where he lived all his strength. As a selfless doctor and a tireless teacher, A.Sahhat is the target of deep love and endless love. He earned this love not only by his multifaceted creative activities, but also by his unique biography, unique life path, great personality, and civic zeal. The late literary critic and academician Kamal Talibzadeh rightly said that Sahhat's concise biography is a mirror of his civic and poet ideals.

Key words: Homeland, poet, Shamakhi, East, school.

Sənədlərdə A.Səhhətin tələbə olarkən Parisə getməsi və oradakı xəstəxanalardan birində təcrübə keçməsinə dair də məlumat var. Bu haqda məşhur tədqiqatçı Salman Mümtaz yazır: "Səhhət Nasiriyyə mədrəsəsinin klinikasında işlədiyi vaxt oraya Hülaku nəslindən bir cavan xan gəlib öz gözlərini müalicə etdirir. Sonra həmin cavan xan Parisə getməli olur. O da Parisə gedəndə gözlərinə qulluq etmək üçün öz yanıya bir nəfər aparmalı imiş. Professor Mirzə Abdullanın mərufluğu ilə həmin xan Səhhəti özü ilə bərabər Parisə aparır. Xan orada bir iləcən müalicə ilə məşğul olur. Mərhum Səhhət də Paris xəstəxanalarının birində təcrübəsini artırmaq üçün çalışmağa davam edir. Həmin xan qayıtdığı vaxtda Səhhət dəxi qayıdıb gəlib İrana".

XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatında yenilikçi-novator şair kimi tanınmışdır. O özünün sənətkar fərdiliyi, müstəqil düşüncəsi, sosial və siyasi görüşləri baxımından mollaşırddınçı realistlərdən də, füyuzatçı romantiklərdən də, klassik poeziya üslubunu davam etdirən qəzəl-qəsidə şairlərindən də ("Məcmuəş-şüəra" üzvləri) kəskin fərqlənən "təzə səbk", "üsuli-cədid" tərəfdarı idi. Bu "səbki" və "üsuli-cədidi" tədqiqatçıların əksəriyyəti, adətən, romantizm, romantik üslub hesab edirlər. Abdulla Şaiq yazır: "Səhhətin yaradıcılığında fikirdən artıq hiss və xəyal hakimdir. "Şair və şeir pərisi", "Yuxu" kimi şeirlərində isə romantizm üslubu vardır. Fəqət o, müsaid (yüksələn, ucalan - Z.Ə.) romantiklər kimi xəyalın qanadları üzərində nə ülvyyəti təmsil edən fəzanın dərinliklərində qanad çala bilir, nə də əngin dənizlərin dəhşətli dalğaları arasında fırtına quşu kimi mübariz olmağı bacarır. O yalnız aşağılarda uçaraq həm yerdən, həm göydən ilham almağı bacaran mütənəzil (yerə enmiş, həyatı - Z.Ə.) romantikdir".

Bizcə, bu fikirdə Səhhət romantizminin və bütövlükdə Səhhət üslubunun səciyyəsi, onun romantizmini, məsələn, Hadinin və Cavidin romantizmindən ayıran, fərqləndirən əlamət dəqiq ifadə olunmuşdur. Doğrudan da Səhhətin romantik qəhrəmanı göylərlə yox, yerlə - içərisində yaşadığı cəmiyyətin ədalətsiz ictimai qanunları, sinfi bərabərsizlik, yoxsulluq içərisində qalıb əzilən, məhvə gedən kütlənin qayğıları, ağrı-acıları ilə marqlanır. "Onun dərin məhəbbətlə yaratdığı Şair surəti yer adamıdır, mövcud cəmiyyətin ictimai eybəcərliklərini, insanların əsarət altında yaşadığını görən və dərk edən ağıllı bir vətəndaş-ziyalıdır. O bilir ki, "şair vicdanının təlqin etdiyi bütün həqiqətləri" yazmalı, cəmiyyətin tərəqqisinə xidmət göstərməlidir"

(3,s.29).Lakin ədalətsiz ictimai quruluş onun sənətkar azadlığını, gördüyü həqiqətləri söyləmək imkanını əlindən almış, ilhamının qanadlarını əzib sındırmış, buna görə o, çarəsiz qalıb "nəğmə-qəzəl yazmağa məcbur olur".

"Yer üzünün - cəmiyyətin eybəcərliklərindən bezmiş, usanmış Şairə Şeir pərisi əsarətdən qaçmağı, "cəfa aləmi"ndən uzaqlaşib səfa aləminə getməyi, göylərə yüksəlməyi məsləhət bilir. Bu təklifi qəbul edən Şair "bihuşanə yıxılıb hərəkətsiz qalır və aşiqanə bir halda mat-məbhut qalmış ikən şəhərli qiyafəsində bir cavan zahir olub ona yaxınlaşır", vaxtı bihudə - boş, faydasız keçirdiyi üçün onu məzəmmətləyərək, "millət ilə nalədə həməvaz" olmağa çağırır"(1,s.330)

İştə öz fikrini ibraz edərək mümtaz ol!
Laəql millət ilə nalədə həməvaz ol!
Sayılırsan vətən övladlarının bir fərdi,
Vətən imdadına çağırır iştə hər fərdi.
Ya ər ol, ortaya çıx, gəl kömək et qardaşına,
Ya gedib evdə otur, həm də ləçək sal başına.(2,s.49)

Şair müsahibinin - Şəhərlinin tövsiyələrini qəbul edir və ürəyinin "tabavəri-qəm olmağıyçün dərgahi-həqdən səbir, mətanət diləyir". Şair yer adamı olaraq qalır. Onun xarakterində romantizmə xas olan əsas əlamət - müstəsnaqlıq yoxdur. Səhhətin yaratdığı Şair tipik surətdir; XX əsrin əvvəllərində ictimai əsarətin, istibdadın faciələrini görən, lakin irticaya qarşı heç nə edə bilməyən söz sənətkarlarının timsalıdır.

Əsərdə Səhhətin sənətkar ideallarını ifadə edən bədii surət Şəhərlidir. Onun da təbiətində və düşüncələrində qeyri-adi heç nə yoxdur. Əksinə, bəzi xüsusiyyətlərinə görə XIX əsr Azərbaycan poeziyasındaki maarifçi sələflərini - xeyirxah nasehləri xatırladır. Təsadüfi deyil ki, mürəkkəb, keşməkeşli şəraitdə Şairi vətən, millət üçün faydalı işlər görməyə Şəhərli çağırır:

Qalx, oyan, cürət elə, rəd kimi fəryad et!
Bu fəlakətdə qalan millətinə imdad et!
Ananın dərdinə övladı şərikin olmazmı?
Ananın halı vəxlim olsa, oğul solmazmı?
Vətən uğrunda gərək şəxs fədakar olsun,
Belə mövsümdə yatan kimsələrə ar olsun!(2,s.60)

Abbas Səhhətin şeirləri həm ideya-məzmun, həm də bədii inikas üsulu baxımından zəngindir. O, romantik şairdir; şeirlərinin əksəriyyəti lirik üslubdadır. Lakin realist metodla epik və satirik üslubda yazılmış əsərləri də vardır: "Əhmədin qeyrəti", "Qış", "Yay şəhəri", "Özlərini sevənlərə", "Rövzəxan" və s. Bu şeirlərin bir qisminə yoxsul camaatın güzəranı, ağır həyat, yaşayış tərzini əks olunur, başqa qisminə xalqdan uzaq düşmüş, millətə biganə, günlərini eyş-ışrətlə yola verən müftəxor, tüfeyli adamlar, öz dilinə xor baxan ürəfələr, əmmaməli, saqqallı alimnümələr tənqid edilir. Səhhət yoxsulluğun və mədəni geriliyin də xalqa, millətə biganəliyin və tüfeyli həyat sürməyin də, hətta əsarətdə qalıb kölə kimi yaşamağın da başlıca səbəbini elmsizlikdə və maarifsizlikdə görür. Buna görə elmə, təhsilə maarifə çağırış onun yaradıcılığından qırmızı xətt kimi keçir: "Qanuni-həyatdır: yaşamaz cahil olan qövm, Səy eylə oxu, qeyrət elə, qardaş, amandır!"

XX əsrin əvvəllərində yaşayıb fəaliyyət göstərmiş ziyalıların çoxu kimi, Səhhət də müsəlmanların mədəni-siyasi geriliyinin, onların əsarətdə qalmasının səbəbini maarifsizlikdə və elmsizlikdə görürdü. Onun fikrincə, xaricilər elmə yiyələndikləri üçün tərəqqidə "qabağa düşdü", müsəlmanlar isə elmsiz olduqlarına görə "yaman günlərə qaldılar". Bəs köləlikdən, əsarətdən çıxıb, diri qalmağın, həqiqi insan kimi yaşamağın yolu nədədir? Şair millətə müraciətlə yazır:

İndi, millət, mədəniyyət dəmidir,
Rahi-hümmətdə həmiyyət dəmidir.
Qədəməndaz olalım meydana,
Kəsbi-ürfan edəlim mərdanə,
Qalxalım, biz dəxi bir ad edəlim,
Dövri-əslafımızı yad edəlim.
Oxuyaq, elm oxumaqlıq dəmidir,
İndi aləm dəxi elm aləmidir...(2,s.113)

Şair azadlığı bəşəriyyətin ən gözəl mənəvi neməti hesab edir, bütün xalqların firavanlığını və xoşbəxtliyini onların azad-hürr yaşamasında görürdü:

A hürriyyət! A münfərid əməlim!
İştə sənsən səadəti bəşərin.
Könlümdəki ən istəkli gözəlim,
Rəfahəti, fəlahəti bəşərin.(2.s.115)

Səhhətin azadlıq eşqi vətənə, yurda məhəbbət duyğuları ilə qırılmaz əlaqədə, möhkəm vəhdətdədir. Onun şeirlərinin lirik qəhrəmanı vətən dəlisi, yurd Məcnunudur: "Şişə çəksəz də diriylən ətimi, Atmaram mən vətənü millətimi" - "Tərcümeyi-halım, yaxud hululu" şeirində verilən bu poetik bəyanat şairin vətən haqqında başqa şeirlərinin də ana xəttini, ideya-bədii leytmotivini təşkil edir. Həmin şeirlərdəki lirik "mən" vətən yolunda "can isar etməyə" hazır olan fədakar bir aşıqdır:

Ey vətən, getmə ki, əldən gedəriz!
Biləriz fərz sənin xidmətini!
Nəqdi-can eşqinə isar edəriz,
İstəriz vəzi-fəlah heyətini!(2,s.121)

Səhhətin şeirlərində tərənnüm olunan vətən konkret yerdir; şairin "vücudə və xalqına qarşı sücudə gəldiyi Qafqaz qitəsidir". "Vətən" (1914) şeirində bu yerin ecazkar gözəlliyini, füsunkar təbiətini, qalın ormanlarını, vəhşi ceyranlarını, sərin sularını, saf havasını, buludlara dəyən uca dağlarını, ətir saçan güllərini, çiçəklərini, qeyrətli, hünərli övladlarını böyük sövqlə, bəzən vəcdlə tərifləyən şair doğma vətənə dərin məhəbbət hissləri aşılayır:

Gözəl torpaq, gözəl ölkə, gözəl yer!
Dünya üzrə bimisli bəbədlər yer!
Bu cür gözəl məmləkəti kim sevməz?
Bunca firavan neməti kim sevməz?
Mən vətəni canım kimi sevərəm,
Ruhum, ətim, qanım kimi sevərəm.(2,s.31)

Eyniadlı başqa bir şeirində vətən lirik qəhrəmanın könül dostu, insana süd verib qoynunda bəsləyən, onu boya-başa çətdirən ana, sevgili canan, əcdadların mədfəni, övladların məskəni deyər təqdim olunur. Belə təqdimatda vətənin insan üçün necə şirin, əziz nemət, əvəzsiz varlıq olması aydın görünür:

Abbas Səhhətin şəxsi bioqrafiyası kimi, yaradıcılıq tərcümeyi-halı da onun məsləkinin, ideallarının parlaq güzgüsünə çevrilib. Bu tərcümeyi-hal doğma Şamaxıdan - "ölü şəhər" in Sarıtorpaq məhəlləsindən başlanaraq, Xorasan, Tehran, Paris, Bakı, Tiflis, Petropavlovskdan keçməklə Gəncədə tamamlanıb. Şair 1918-ci ildə erməni vəhşiliyindən qurtarmaq üçün əvvəlcə Sabirabada, oradan Gəncəyə pənah aparır və burada yatalaq xəstəliyinin qurbanı olub dünyasını dəyişir. Onun işıqlı məsləki isə ürəklərə keçib yaşayır və həmişə böyük sevgilərlə xatırlanır...

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə, II cild. Bakı: 1960.
2. Səhhət A. Seçilmiş əsərləri. II cild, Bakı: "lider nəşriyyat", 2006.
3. Talıbzadə.K. Abbas Səhhət. Bakı: 1955.